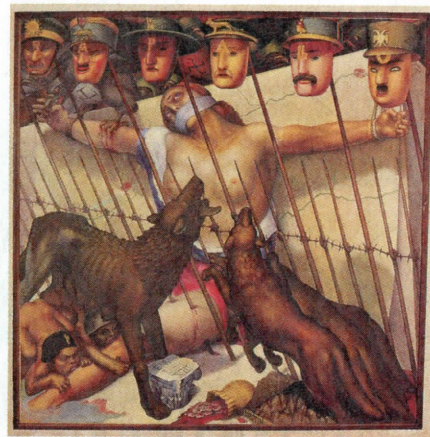

Skrivnosti Kruha in iger

ELVIRA MIŠE MIKLAVČIČ

elvira.mise@reporter.si

V Muzeju novejšje in sodobne zgodovine Slovenije (MNSZS) so odprli največjo letošnjo občasno razstavo Kruha in iger: Slikarstvo Toneta Kralja 1941–1945. Na razstavi je prvič doslej na ogled Kraljevo kompozicijsko in vsebinsko kompleksno delo Panem et Circenses, ki pomeni zanimiv vpogled in umetnikov komentar vojnega dogajanja v realnem času.

Rapallo, 1943, olje na platno, 130 x 130 cm

Kralj je s svojimi podobami izpostavljajal predstavnike nižjih družbenih slojev, ki so vedno znova največje žrtve sistema, ki mu vlada elita. Posledice političnih odločitev, vojnih spopadov ali družbene zapostavljenosti malega človeka se na njegovih slikah kažejo kot vsakodnevne in vseobsegajoče.

Razstava Kruha in iger: Slikarstvo Toneta Kralja 1941–1945 predstavlja slikarska dela, ki jih je umetnik ustvaril med drugo svetovno vojno, razkriva tenkočutno, pronicljivo in drzno osebnost, ki je s svojim čopičem, tušem ali dletom zapisovala realnost svojega okolja in se nanjo kritično odzivala.

Vojni invalid, 1940, olje na platno, 70 x 59 cm

Avtoportret (detajl razrezane slike Moja družina), 1945, olje na platno, 52,5 x 65 cm

Streljanje talcev, 13. 10. 1942, od 1945 dalje, olje na platno, 123,2 x 147,8 cm

Razstava *Kruha in iger: Slikarstvo Toneta Kralja 1941–1945* predstavlja dela, ki jih je ustvaril med drugo svetovno vojno. V tem času so nastala dela, kot so *Cirkus Nazi*, *Rapallo*, *Primorski kurent* in poslikave v župni cerkvi sv. Mihaela v Lokvi ali v župni cerkvi sv. Vida na Šentviški Gori, ki veljajo za simbol kljubovanja proti fašizmu in raznarodovanju. Bolj ko so bile slovenska beseda, kultura in misel prepovedane, bolj so bila Kraljeva dela kritična in z jasnimi obsodbami nasilja v podobi predstavnikov fašizma. Že v času nastanka so bila ta dela spodbuda slovenskim prebivalcem in pojem upora v sliki. Danes veljajo za poveden dokument časa, primer drzne samosvoje ustvarjalne poti umetnika in tudi primer moči oz. vpliva, ki jo lahko ima umetnost v družbi.

Razstava bo do 10. decembra 2023, pripravila sta jo kustosa Tina Fortič Jakopič in Marko Ličina.

Prvič na ogled hrbtna stran Streljanja talcev

MNSZS hrani več likovnih del Toneta Kralja, med njimi slike, risbe in grafike. Največ teh del izhaja iz druge svetovne vojne ali se motivno veže nanj. Od samih začetkov muzeja je del zbirke tudi slika *Streljanje talcev*, 13. 10. 1942. Likovno delo je pravzaprav dvostranska slika, saj je na hrbtno stran platna vključen še en motiv, ki ga je naslikal Tone Kralj, vendar je bil delno prekrit z barvnim premazom. Kot pojasnjujejo v MNSZS, je bila naslikana upodobitev sicer delno prepoznavna, vendar je barvni premaz precej onemogočal celovito raziskovanje likovnega dela. Ob tem se jim je odprla dilema, kako nadaljevati – odstraniti premaz ali ne ter kako raziskati delo s čim manjšim poseganjem v umetnino.

Že na prvi pogled je bilo jasno, da gre za razgibano in vsebinsko obsežno umetniško delo. Umetnik slike na hrbtni strani platna nikoli ni predstavil javnosti in jo je morda sam prekril z barvnim premazom.

»Delo nas je zaradi kakovosti in kompleksne naslikane vsebine zelo pritegnilo, zato smo sklenili, da se lotimo raziskovanja slike. Leta 2020 smo v želji po razjasnitvi zgodbe nastanka tega dela in njegove vsebine k posvetu povabili strokovno komisijo, s katero smo po premisleku sklenili, da delo podrobneje raziščemo in

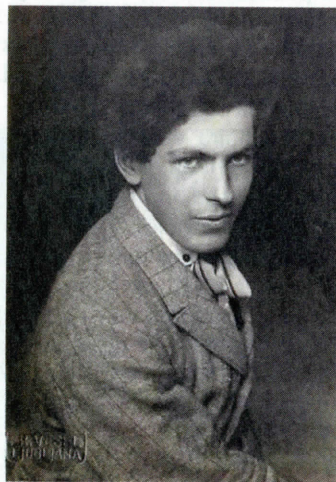
premaz odstranimo v sodelovanju z Restavratorskim centrom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije,« pojasnjujejo v muzeju.

Konservatorsko-restavratorski poseg na sliki je odstrl zanimivo delo z naslovom *Panem et circenses (Kruha in iger)*. Gre za vsebinsko in kompozicijsko kompleksno

Tone Kralj (1900–1975)

Tone Kralj se je rodil 24. avgusta 1900 v Zagorici pri Dobropolju. Brez dvoma je šlo za izstopajočega umetnika, saj je od leta 1926 do 1930 kar trikrat sodeloval na mednarodnem bienalu v Benetkah kot kipar, slikar in grafik. Uspešno mednarodno umetniško pot je v 30. letih nadaljeval z razstavami v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Londonu, Amsterdamu, Bruslju, Padovi, Parizu, Strasbourgu, Milanu, Rimu, Benetkah in na Dunaju. Med pomembnejšimi je tudi velika razstava v razstavišču dunajskega združenja umetnikov Hagenbund leta 1935, kjer se je predstavil skupaj z ženo Maro, in ki jo je kritika zelo dobro sprejela. Kralj je znan po poslikavah cerkva, poslikal jih je več kot štirideset. Umetniško aktiven je bil ves čas druge svetovne vojne. Tudi po vojni je nadaljeval z ustvarjanjem, še vedno je veliko slikal v cerkvah, ilustriral številna dela, bogat pa je tudi njegov povojni grafični opus.

Kralj je bil slikar, grafik, risar, ilustrator, kipar, občasno pa se je ukvarjal tudi z arhitekturo in oblikovanjem. Poosebljal je renesančno idejo *uomo universale* v pomenu vsestranskega in vseprisotnega umetnika. Velja za enega glavnih predstavnikov slovenskega ekspresionizma, pa tudi za protagonista nove stvarnosti z močno poudarjeno socialnokritično noto. Po vojni ga najdemo tudi v pregledih socrealističnega slikarstva, hkrati je vseskozi prisoten kot cerkveni slikar.

Opredelitev njegove umetnosti je izmuzljiva in vsebuje elemente različnih izraznih stilov. Tematika njegovih del je vseskozi močno vezana na kritiko družbenega dogajanja, osredinjenega na razpoloženje slehernika, njegovo stisko in posledice, ki mu jih zadajo širše politične situacije. Tudi v prizorih intimnega sveta je kritika realne situacije kolektiva jasno zaznana. Leta 1972 je prejel Prešernovo nagrado za življenjsko delo. V Kostanjevici na Krki je od leta 1974 odprta stalna zbirka Toneta Kralja. Umrli je 9. septembra 1975 v Ljubljani, pokopan je v Kostanjevici na Krki.

Poskus shematičnega prikaza skupin in oseb na sliki *Panem et circenses* (1942, olje na platno, 123,2 x 147,8 cm). 1, 11, 9: partizani oziroma predstavniki OF; 2: sokolovec; 5, 10, 12: vojaki Kraljevine Jugoslavije; 3, 4, 8, 13: pripadniki slovenske Prostovoljne protikomunistične milice (belogardisti); 6: najverjetneje alegorija Slovenije, ki krvavi pod udarcem okupatorja in bratormornega spopada; 7: domnevno slikarjeva lastna podoba; 14, 15: Mussolini; 16: bersaljerji

delo, ki je nastalo v letu 1942, in obravnava sočasno politično situacijo ter pozicijo posameznikov znotraj nje. Z različnih vidikov spodbuja premislek k (ne)sodelovanju slehernika v kolesju teme kruha in iger, ki je aktualna v različnih zgodovinskih obdobjih. Odpira vprašanja angažmaja posameznika v kritičnih situacijah, njegove vesti, labilnosti, informiranosti in samostojnosti. Poleg tega je slika zanimiv vpogled in umetnikov komentar vojnega dogajanja, in sicer v realnem času, tako rekoč sočasno s takratnimi dogodki. Ker je slika vsebinsko bogata, je njena analiza zahtevno delo, ki kliče k interdisciplinarnemu pristopu.

»Kraljeva produkcija vzbuja vprašanja, zanimiva za različne vede, med drugim umetnostnozgodovinske, zgodovinske, konservatorsko-restavratorske in naravoslovne. Z razstavo smo želeli osvetliti različne poglede na primeru slike *Panem et circenses*. Pri raziskovanju slike je namreč postalo povsem jasno, da je tovrstno sodelovanje ključno pri pripravi celovite analize likovnih del. Vsak izmed strokovnjakov je likovno delo namreč preučeval s svojimi izhodišči in svojim znanjem. Posledično so tudi njihove ugotovitve skupaj večji doprinos k vedenju o tej Kraljevi umetnini.«

V muzeju so prepričani, da če želimo sliko *Panem et circenses* resnično umestiti v

umetnikov opus, jo moramo nujno opazovati ob boku drugih njegovih del. V ta namen so si od več slovenskih institucij za razstavo izposodili Kraljeva dela iz vojnega obdobja, tudi tista, ki danes veljajo kot najbolj znani umetnikovi primeri odločnega boja proti fašizmu s pomočjo umetnosti. Na razstavi so tako na ogled enigmatični sliko *Cirkus Nazi* in *Rapallo*, pa tudi *Primorski Kurent*, *Bežeča mati*, *Ilegalci*, *Moja družina* in druge. Več del je bilo za to razstavo tudi restavriranih. Večina teh slik že dolgo ni bila na ogled skupaj, zato razstava ponuja odlično priložnost za podrobnejšo raziskovanje Kraljevega ustvarjanja iz tega obdobja.